

Polje, mreža i agencija u mreži: o mogućnosti epistemološke i metodološke konvergencije Bourdieuovog koncepta polja, mrežnog pristupa i analitičke sociologije

MARKO LUCIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Sociologija, 2. godina diplomskog studija
marko.lucic15@gmail.com
UDK: [303.1+165]: 316.2

SAŽETAK

Nastojimo ispitati mogućnost približavanja triju deklarativno još uvijek odvojenih, a danas razmjerno popularnih istraživačkih programa i/ili teorijskih orijentacija: “relacionalne sociologije”, tj. mrežnog pristupa (H. C. White, J. W. Mohr i R. Breiger) s ishodištem u teoriji strukturacije (A. Giddens), analitičke sociologije utemeljene na ekonomijskom metodološkom individualizmu (J. Coleman) i osobitog P. Bourdieuovog strukturalnog pristupa. Polazimo od P. Bourdieuovog koncepta polja koji smatramo jednako prisposobivim obama prvim programima, usprkos tome što se Bourdieuova sociologija od njih bitno razlikuje svojim strukturalno-determinističkim prosedeom. Pokušat ćemo pokazati da se razlike triju pristupa u bitnome svode “tek” na naglaske u narativu interpretacije sličnih empirijskih podataka, a ne u nespojivim teorijsko-konceptualnim i metodološkim okvirima, premda su ti pristupi zaraćeni u polju proizvodnje znanja u sociologiji (Mohr, 2000; Boudon, 2012). Izdvajamo mikro-makro vezu i konceptualizaciju

značenja društvenih interakcija kao glavne točke epistemoloških razilaženja, a zatim promišljamo mogućnost uspostavljanja konvergencije uzduž tih problema, idući “obrnutim” putem, od primjera empirijskih istraživanja, metoda i stilova kvantitativne analize praktično asociranih s određenim istraživačkim programima prema njihovim epistemološkim temeljima. Pridajući najveći “konvergencijski potencijal” mrežnom pristupu na temelju prethodne rasprave, na kraju ukratko razmatramo perspektivu iznalaženja jedinstvenog teorijskog i metodološkog aparata koji nadilazi granice često suprotstavljenih epistemoloških temelja u društvenim znanostima (navlastito “ekonomijskog” i “sociologijskog”).

KLJUČNE RIJEČI

analitička sociologija, analiza društvenih mreža, James Coleman, mikro-makro veza, multivarijatne metode, polje, Pierre Bourdieu

Namjera je ovog rada pružiti objedinjeni epistemološki pogled na problem mikro-makro veze¹ i konceptualizacije društvenih interakcija i agencije, prvo promatrajući apstraktnija teorijska slaganja i neslaganja između dolje navedenih istraživačkih programa, a zatim promišljajući model *polja* koji bi nastojao objediniti njihove “meritume” i umanjiti teškoće njihovih “slijepih pjega”.

1. Strukturalni determinizam P. Bourdieua, koji je uveo pojam polja u sociološku teoriju: povišena, globalna perspektiva na hijerarhičnost polja, odnosno društvenog prostora organiziranog prema određenom hijerarhijskom ključu moći (npr. pravnom, umjetničkom, ekonomskom i političkom od kojih je potonji strukturalno nadređen ostalima). Individue su nevažne i zamjenjive na položajima u polju. Moć svakog položaja sastoji se u posjedovanju različitih vrsta kapitala (ekonomskog, socijalnog, kulturnog, simboličkog²) u različitim količinama i omjerima.
2. Mrežni pristup, odnosno relacionalna sociologija³ koja polazi od strukturacijske teorije A. Giddensa – u posljednje vrijeme napredujuća metodološka razrada mezorazine društva shvaćene kao mreže interpersonalnih ili interorganizacijskih odnosa. Toj je mezorazini pridano ontološki, ali i istraživački primat, uloga susretništa agencije i strukture ključnog za reprodukciju i transformaciju društvene zbilje. Važno je naglasiti, i sam Bourdieu ponegdje naziva svoju metodu “relacionalnom”, ali kao što ćemo vidjeti, na umu ima objektivne strukturne relacije moći u društvenim poljima i između njih, koje postoje i bez “intersubjektivnih relacija”, interakcija i odnosa između aktera “uočljivih na prvi pogled”. Njima se bavi mrežni pristup, odnosno relacionalna

- 1 Realizam – nominalizam, akter – struktura, agencija – struktura, te, naposljetku, one najstarije, izvorišne opozicije: pojedinac – društvo i individualno – kolektivno. Ovo nabranje može ostaviti dojam da prihvaćamo konfliktu svih tih opozicija u bazično isti problem (Archer, 1995:7). U mnogome i jest tako, iako ćemo ipak naglasiti razlikovanje impersonalnijeg poimanja agencije prisutnog u teoriji strukturacije i mrežnom pristupu, naspram aktera kao distinktivne individue u okviru metodološkog individualizma, kod J. Colemana i suvremenih predstavnika analitičke sociologije (v. odjeljak 1.2)
- 2 Nećemo se ovdje baviti problematikom različitih Bourdieuovih konceptualizacija vrsta kapitala, jer je ona odviše opsežna, ali je i manje važna za našu svrhu.
- 3 O relacionalnoj sociologiji kao novom istraživačkom programu koji obuhvaća starije inačice mrežnog pristupa v. Donati, 2011.

sociologija u našem značenju, prema Bourdieuu tako kobno zastirući pogled na pravi predmet sociologije. Svoje poimanje relacionalne metode Bourdieu je jednom iznio u istom dahu s kritikom mrežnog pristupa (Bourdieu, 1995: 181–182).

Relacionalna sociologija, kad se služi analizom društvenih mreža u užem smislu, a koja se temeljno razlikuje od drugih uvriježenih metoda u društvenim znanostima, u svom temelju razmjerno je jednostavan alat (polazište specifičnih tehnika su *sociogrami*, odnosno dijagrami mreža gdje čvorišta predstavljaju aktere, a linije različitih obilježja veze među njima). Relacionalna sociologija u širem smislu, kad se koristi istim kvantitativnim tehnikama kao većina drugih paradigmi i programa, od potonjih se razlikuje osobitim pristupom operacionaliziranju aktera i veza među njima. U ovom radu usredotočit ćemo se primarno na ovaj drugi, “preklapajući” dio, i to na multivarijatne metode koje relacionalna sociologija dijeli s velikim dijelom istraživačkog rada u društvenoj znanosti (pa tako i s Bourdieuovim), time zahtijevajući manji skok u epistemološkim i metodološkim naglascima nego što bi se moglo pomisliti.

3. “Ekonomijska” matematička operacionalizacija teorije racionalnog izbora u okviru metodološkog individualizma, koja je jednu od svojih utjecajnijih primjena u sociologiji našla u radu Jamesa Colemana (1994), gdje je između ostalog dana neoklasična operacionalizacija moći aktera i vrijednosti resursa na mikrorazini. Tomu ćemo se kasnije detaljnije posvetiti.

Slična je metodološko-individualistička orijentacija koja društvene fenomene promatra kao kolektivne ishode mnoštva pojedinačnih racionalnih djelovanja konstitutivna i za suvremeni istraživački program⁴ analitičke sociologije (Boudon, 2012). Njegovi zagovornici najčešće hvale sažimanje psihologije individua u pogodan analitički konstrukt, formalnu racionalnost. Djelovanje

- 4 Pitanje je možemo li ovdje govoriti o istraživačkom programu u Lakatoszevu smislu (1991), tj. postoji li u analitičkoj sociologiji neka čvrsta jezgra hipoteza nepropitivanih od samih autora koji uz nju pristaju. Zasad se može reći da bi tu jezgru činili metodološki individualizam (redukcija makroskopskih fenomena na mikroskopske) i mehanizmi. Vrlo ugrubo, mehanizmi su kauzalni lanci na mikrosociološkoj razini. Umjesto zakonomjernih regularnosti, odnosno “pokrivajućih zakona” (*covering laws*) na makrorazini, oni su jedini prihvatljiv princip objašnjenja društvenih fenomena (Elster, 2000: 5–15; Demeulenaere, 2011: 1–33). Raspravu o tome može se naći i u odjeljku 1.1 ovoga rada.

individua nastoji se razumjeti kao racionalno raspolaganje sredstvima u postizanju cilja, s tim da cilj može biti bilo što što imaju ili žele individue: poduzetnici novac, političari utjecaj, stručnjaci ugled, poštenjaci mirnu savjest, narkomani ekstazu, vjernici bogougodna djela, itd.

U prvom dijelu rada nastojat ćemo sumjeriti epistemološke perspektive ovih triju dijelova polja proizvodnje znanja u sociologiji, pridavši mrežnom pristupu najviše potencijala za konvergenciju mikroskopskog (metodološki individualizam) i makroskopskog (P. Bourdieuov strukturalni determinizam) pogleda na društvo. Pokušat će se dokazati da je taj pristup u zadovoljavajućoj mjeri kadar posredovati jake i sanirati slabe strane, odnosno “slijepe pjege” obaju potonjih pristupa, zadržavši autonomiju i kompleksnost agencije i interakcija, s jedne strane, a s druge njezinu uvjetovanost strukturalnim odnosima u polju. Kao moguće točke konvergencije izdvojit ćemo rekonceptualizaciju pojmova agencije, kulture, strukture i značenja društvenih odnosa i interakcija u društvenom prostoru, koje sve tretiramo kao sastavnice promišljanja problema mikro-makro veze. Daljnje razmatranje mogućnosti konvergencije različitih istraživačkih programa zasnovano je na primjeru analize empirijskih podataka, R. Breigerovom pokušaju spajanja Colemanova i Bourdieuova pristupa u analizi odluka sudaca američkog Vrhovnog suda, kojeg ćemo interpretirati i hipotetski dopuniti mrežnim pristupom. Općenito u pristupu slijedimo R. Breigera koji smatra da je ona “najniža” razina stilova kvantitativne analize praktično asociranih s određenim teorijama često vrlo instruktivna za poimanje epistemološkog utemeljenja teorija, ponekad i onog neosvještenog (Breiger, 2000). U drugom dijelu rada upravo će se na ovoj razini propitati mogućnost konvergencije spomenute u naslovu. “Društveni i kulturni analitičari dobro znaju da je problematika teorijske orijentacije sporna i vrijedna prepiranja. Kada su međutim kvantitativne metode u pitanju, često pretpostavljamo (čak i dok se povremeno zadovoljavamo osuđivanjem tih metoda “napamet”) da su stilovi kvantifikacije potpuno irelevantni za teorijske i ideološke bitke. Takva pretpostavka nije produktivna. Interpretacija kvantitativnih metoda je neodvojiva od uobičajenijih oblika tekstualne interpretacije i povremeno interpretacija autorovih metoda kvantifikacije može duboko obogatiti naše čitanje i pisanje socijalne i kulturne teorije” (Breiger, 2000: 109).

1. Makro-mikro veza i značenje društvenih relacija: Bourdieu i analitička sociologija u mreži

1.1. Sličnost ontologije društva u Bourdieua i u mrežnom pristupu naspram analitičke sociologije: dualnost društvene prakse i nesvodivost kolektivnih fenomena na individualne

Prema Bourdieuu, *polje* se sastoji od “prostora objektivnih odnosa koji su posljedica logike i nužnosti” (Bourdieu, Wacquant, 1992: 97). Slijedeći Durkheima, Bourdieu smatra da postoji korespondencija (“homologija”) između *kulture* (poredaka ideja i logičnih veza između njih) i društvene *strukture* (Bourdieu, 1991: 5; Brubaker, 2005: 31) tj. odnosa moći zasnovanih na posjedovanju različitih vrsta kapitala. Otuda proizlazi da je logika (posebna u svakom polju, ekonomskom, akademskom, pravnom, umjetničkom, itd.) koja povezuje i razdvaja ideje i kategorije kulture istovremeno način društvene klasifikacije položaja i uloga, a sama je određena relacijama u polju, poglavito relacijama moći. Sve navedeno, ideje i kategorije kulture, položaji i uloge te relacije moći kao njihove konstituente, otjelovljeno je u *habitusu*, a aktualizirano kroz *društvenu praksu*. Habitus je društveno konstituiran sustav dispozicija koji usmjerava “misli, percepcije, izražavanja i djelovanja” (Bourdieu, 1990: 55). Habitus je moguće shvatiti kao analogon individui u društvu. Međutim u Bourdieua su racionalnost individue i iz njega proizašlo djelovanje duboko društveno determinirani, sastavljeni od ideja kao pounutrenih društvenih sila i najčešće nesvjesni sebe. Nasuprot tome, zagovornici metodološkog individualizma (MI) promatranje društvenog djelovanja svode na promatranje autonomnih racionalnih individua koje svjesno nastoje maksimizirati korist u danom normativnom i institucionalnom okruženju, gdje norme i institucionalna ograničenja individuama ostaju izvanjske i manje ili više podložne njihovoj manipulaciji.

Vrlo općenit pojam društvene prakse, kao djelatnog susretišta agencije, kulture i strukture, prilično je blizak poimanju agencije u A. Giddensovoj teoriji strukturacije (Mohr, 2000; Giddens, 1984). J. Mohr (2000) u fundamentalnim postavkama Bourdieove “ontologije društva” vidi *dualnost* subjektivnosti agencije i objektivnosti strukture društvenih odnosa, svojstvenu teoriji strukturacije koju sam zastupa i stoga se na ovoj, najvišoj razini apstrakcije mnogo više

slaže s Bourdieuom nego s metodološkim individualistima, odnosno analitičkim sociolozima. Otuda Mohr i H. C. White izvode sličnost svog mrežnog pristupa institucijama i Bourdieuovog pristupa poljima (2008).

Sklopove uvjeta, razloga i posljedica individualnih djelovanja, odnosno međudjelovanja aktera, posebne za svaki kolektivni fenomen od istraživačkog interesa analitički sociolozi nazivaju *mehanizmima* (Demeulenaere, 2011). Za razliku od linearnih zakonitosti na makroskopskoj razini u strukturalistički orijentiranoj sociologiji (tako i Bourdieuovoj) koje i prema analitičkim sociolozima i prema zagovornicima mrežnog pristupa odviše grubo reduciraju kompleksnost društvene zbilje, ti su nelinearni mehanizmi često složene umotvorine dokazive ili opovrgljive tek duboko “ispod” isprva uočljivih statističkih povezanosti. Nasuprot tome, premda su interpersonalni ili interorganizacijski odnosi i interakcije u fokusu mrežnog pristupa također nelinearni, njihova je struktura uvijek “opipljiva”, jasno vidljiva na grafičkim prikazima (sociogramima). Interakcije (razmjena, suradnja, konkurencija, itd.) događaju se uzduž odnosa povjerenja, pripadnosti grupi ili identitetu, položaja u odnosu na ključne resurse i moćne aktere, itd. Tako je i interakcije i njihove mijene lakše “pratiti” jer su ukorijenjene u razmjerno stabilne strukture interpersonalnih ili interorganizacijskih odnosa, tj. mreže.⁵ Ta razmjerna stabilnost i nepromjenjivost mreže može se plastično ilustrirati jednostavnim misaonim eksperimentom: zamislimo mrežu interpersonalnih odnosa zatim izuzmimo nekoliko pojedinaca i veza iz nje. Mreža će se nedvojbeno promijeniti, ali ne tako presudno za duljinu tijeka informacija i resursa od slučajno odabranog njenog člana do drugog ili za prosječan broj i snagu njihovih veza. Upravo to približava mrežni pristup strukturalno-determinističkom (općenitije realističkom) inzistiranju na nesvodivosti kolektivnih na individualne fenomene, iako on jednom nogom bitno ostaje na analitičkom (nominalističkom) terenu jer dokumentira i promatra pojedinačne interakcije i odnose.

5 Za ovaj uvid zahvaljujem dr. sc. Aleksandru Štulhoferu, koji ga je iznio na nastavi kolegija “Analitička sociologija” na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u ak. god. 2010./2011.

Međutim, važno je ovdje ustvrditi, u mrežnom pristupu agencija se ne svodi na aktera kao cjelovitu individuu ili organizaciju. H. C. White u svojoj knjizi *Identity and Control* (2008) “pruža ekstenzivnu teorijsku specifikaciju koja ne počinje s utjelovljenim osobama, nego s identitetima koji se mogu poopćiti tako da uključe bilo koji izvor djelovanja. Tvrtka, zajednica, gomila, ja na teniskom terenu, stranci na pločniku, sve to može biti identitet. Identiteti se aktiviraju događajima, odnosno relacionalnim situacijama izranjajućim iz tijeka društvenih događaja, sele se iz jedne mrežne konstelacije u drugu, koja proizvodi potrebu za kontrolom neizvjesnosti dakle kontrolu nad akcijama i susjednim identitetima, situiranim u mreži” (White i Mohr, 2008: 458). Whiteovi identiteti time izbjegavaju zamku nerealne pretpostavke konzistentnih preferencija individua u metodoloških individualista. Ista individua u danim “mrežnim konstelacijama”, tj. suočena s drugim individuama u različitim kontekstima može biti poduzetnica, političarka, stručnjakinja, poštenjakinja, narkomanka ili svetica, tj. željeti novac, utjecaj, ugled, mirnu savjest, ekstazu ili blaženstvo.

Metodološki individualizam, osobito njegovu usko utilitarnu koncepciju, M. S. Granovetter je kritizirao (1985) kao “podpodruštvljenju” (*undersocialized*) koncepciju društva i čovjeka. Društvo nije tek rezultanta djelovanja atomiziranih individua koje idu svaka za svojim konzistentno hijerarhiziranim ciljevima. Granovetter, uz Whitea i Mohra, još jedna od ključnih figura u razvoju mrežnog pristupa (Swedberg, 2006), vratio je udarac ekonomijskom pristupu društvenim fenomenima, odnosno “ekonomskom imperijalizmu” u društvenim znanostima pojmivši tržišnu razmjenu kao *ukorijenjenu* (*embedded*) u društvene, interpersonalne i interorganizacijske odnose povjerenja.

U istom je radu Granovetter prepoznao vrlo sličan problem kod strukturalizma u sociologiji, kojeg naziva “nadpodruštvljenom” (*oversocialized*) koncepcijom društva i čovjeka: kao i u neoklasičnim modelima pojedinci su uslijed svoje (p)određenosti strukturalnim varijablama atomizirani i ne uzimaju se u obzir veze i interakcije između njih.

Dolazimo do ključnog pitanja konceptualizacije i operacionalizacije tih veza i interakcija. Jesu li to isključivo “opipljivi”, brzo uočljivi odnosi povjerenja ili pripadnosti grupi uzduž kojih se odvijaju

još “opipljivije” interakcije razmjene, suradnje ili sukoba, uglavnom jedini predmet granovetterovskog mrežnog pristupa? To bi onda značilo da je Bourdieu bitno u pravu u svojoj kritici mrežnog pristupa, barem kad je riječ o promatranju širih odsječaka društvenog prostora. Naprimjer statusna nejednakost u nekom polju postoji i bez izravnih ili neizravnih interpersonalnih ili interorganizacijskih veza i interakcija. One bi onda bile efemerne za istraživanje nastanka i reprodukcije statusne nejednakosti u većim populacijama gdje je udaljenost jednog od drugog aktera u mreži pregolema da bi se mreža mogla sastaviti i pojmiti.

J. Mohr je sumjerio svoju, noviju inačicu mrežnog pristupa u okviru programa relacionalne sociologije s Bourdieuom (2000) i ozbiljno se primakao razrješenju gordijskog čvora konceptualizacije, ali i operacionalizacije agencije, kulture, strukture i društvenih interakcija. Na velika je vrata uveo definicije *subjektivnih* značenja u polju koja svojem i tuđem djelovanju svjesno pridaju pojedinci, grupe i organizacije. Tu je Mohr napravio značajan odmak od Bourdieua jer tražeći relacije moći u poljima i između njih, Bourdieu dekodira *objektivna* značenja kulture, a subjektivna u bitnome smatra samo njihovim odrazima.⁶

U recentnom Mohrovu radu (Mohr i Guerra-Pearson, 2010) može se naći analiza mreže njujorških humanitarnih organizacija na prijelazu stoljeća, odnosno institucionalnog polja prema subjektivnim definicijama organizacija, njihovih niša i čitavog polja. Te subjektivne definicije nalažene su u programskim dokumentima i iskazima djelatnika i volontera, pa su zatim skupno analizirane kao relacionalni semiotički sustav. Relevantne definicije tiču se npr. društvenih grupa potrebitih “na srcu” organizacijama i djelatnicima (djeca, starci, siromašni svih dobi, prostitutke, itd.), primarne svrhe humanitarne aktivnosti (hrana, smještaj, druga materijalna pomoć, odgoj, obrazovanje, zapošljavanje, rehabilitacija) i karaktera institucija, njihovih osnivača i djelatnika (svjetovna javna, crkvena protestantska, crkvena katolička, svjetovna privatna dobrovoljna, vjerska dobrovoljna organizacija, itd.). Na te podatke primjenjeno je multidimenzionalno skaliranje (MDS), multivarijatna metoda u osnovi

6 Slično F. de Saussureovoj distinkciji *langue*, jezičnog sustava kao društvene činjenice, i *parole*, govora kao njime određenog individualnog čina. Mohr u Bourdieovom radu vidi snažan biljeg intelektualne tradicije klasične francuske strukturalne lingvistike: “...prema Bourdieuu, institucije se mogu i moraju čitati poput jezika. To je možda najvažnija implikacija Bourdieuova prigrljivanja relacionalnog načina analize” (2000: 2).

vrlo sličnu korespondentnoj analizi kojoj ćemo se dolje detaljnije posvetiti (v. bilj. 7, 8 i str. 9). Mjereći obujam preklapanja institucionalnih niša i koristeći eksterne podatke iz onovremenih izvora utvrđivano je proizlazi li iz tog preklapanja konkurencija (konkuričajuće definicije niše i istiskivanje) ili suradnja (zajednička definicija niše i “podjela rada”).

Ukratko, evo što je Mohr postigao na planu konvergencije: autonomnu, ali ne i analitički plošnu agenciju karakterističnu za MI kroz dualnost (nelinearnih) relacija subjektivnih značenja društvenog djelovanja i “opipljivih” odnosa konkurencije i suradnje. Kao što je Bourdieuov habitus sastavljen od mnijenja i djelovanja, tako je i Mohrova agencija, samo što potonja ima određenu autonomiju. To znači spajanje kulture (ideja, normi, vrijednosti) i strukture (“efektivnih” odnosa moći) drugačije od onog kakvo se pripisuje Bourdieuu (Archer, 1995). Metodološki, Mohr je sve to postigao mjerenjem površina na grafovima i razmjerno jednostavnom multivarijatnom analizom kontingencijskih tablica, tehnikom sličnom Bourdieuovoj omiljenoj korespondentnoj analizi, bliskoj i velikom dijelu drugih istraživačkih programa u sociologiji.

Smatramo da vrijedi vidjeti može li se slično postići na drugom primjeru. Interpretirajući i nastojeći mrežnim pristupom dopuniti jedan ogledni pokušaj operacionalnog (empirijskog) spajanja MI i bourdieuovskog strukturalnog pristupa pokušat ćemo pokazati da se koncepcije društvenog prostora u Bourdieuovom, mrežnom i pristupu MI u konačnici ne razlikuju presudno, tj. do mjere u kojoj su te koncepcije nesumjerljive i da tek tekstualna interpretacija sličnih empirijskih podataka, odnosno vrsta sociološkog narativa povlači čvrste granice među tim koncepcijama ili ih nastoji učiniti propusnijima.

2. Prema konvergenciji preko kvantitativnih tehnika analize

2.1. Pierre Bourdieu i metodološki individualizam

Kao što je napomenuto u odjeljku 1.1, zagovornici mrežnog pristupa u Bourdieuovoj su teoriji prepoznali koncepciju dualnosti kulture (kao sustava ideja) i socijalnih struktura (društvenih odnosa) kakvu i sami zastupaju u okviru strukturacijske teorije, s time da Bourdieuu zamjeraju determinizam, nedavanje autonomije agenciji (Mohr,

2000; White i Mohr, 2008: 461–62, bilj. 6). White i Mohr zapravo su vrlo pohvalnim tonom spomenuli R. Breigera (2000) u svom pregledu radova koji mogu poslužiti za mrežni (relacionalni) pristup institucijama. Breiger je pak na onoj “najnižoj”, operativnoj razini kvantitativnih tehnika analize sumjerio naizgled nesumjerljivo, Bourdieuovu strukturalističku teoriju društvene prakse i J. Colemanovu mikrosociološku perspektivu na neoklasičnim temeljima, tako što je na istom skupu podataka istodobno primijenio bourdieuovsku korespondentnu analizu i Colemanov model kvantifikacije marginalne moći aktera i vrijednosti resursa.

Prethodno spomenuta korespondentna analiza (KA) je multivarijatna statistička metoda čija je matematička logika slična faktorskoj analizi: ekstrahira dimenzije iz matrice podataka, ali primjenjuje se na nominalne i ordinalne varijable, dok je faktorska analiza primjerena intervalnim i omjernim varijablama.⁷ Najčešće tek grafički prikaz rezultata daje puni uvid u mogućnosti KA.⁸ R. Breiger tvrdi da je upravo Bourdieu popularizirao ovu tehniku i među nestrukturalistički orijentiranim sociolozima (2000).

Naime Breiger je domišljato napravio korespondentnu analizu Colemanove matrice kontrole aktera nad resursima (Tablica 1), koja se zasniva na modelu kompetitivnog ekvilibrija. Ugrubo, to znači da resurs pod kontrolom jednog aktera vrijedi onoliko koliko interesa drugi pokazuju za njega i koliko su moćni ti drugi zainteresirani akteri (vektor u Tablici 2). Prema toj vrijednosti će akter biti spreman razmijeniti kontrolu nad jednim resursom za kontrolu nad drugim. Akteri su moćni prema tome koliko kontroliraju resurse za koje pokazuju interes (vektor u Tablici 1).

- 7 U faktorskoj analizi dimenzije (faktori) objašnjavaju dio zajedničke varijance varijabli iz matrice korelacija, a u korespondentnoj analizi dimenzije objašnjavaju dio ukupnog iznosa hi-kvadrata u kontingencijskoj tablici, u ovom slučaju tablice frekvencija glasanja sudaca u većini sudačkog tijela kad su odluke bile “tijesne” (v. Sliku 1).
- 8 Prema R. Breigeru, ova se metoda često podcjenjuje u anglosaksonskim zemljama zbog svog esencijalno deskriptivnog karaktera, dok se navodno sofisticiranije parametrijske metode, češće primjenjivane u SAD-u i UK, s druge strane, često podcjenjuju u Francuskoj. Međutim, ostavivši korespondentnu analizu po strani, prema Breigeru se s obje strane Atlantika u najvećoj mjeri koriste iste multivarijatne metode, ali u posve različitom “duhu” (2000: 94–95). Ovo je mali izlet u socijalnoepistemološku perspektivu koja je ovdje ostavljena po strani (naspram naše “direktno” epistemološke perspektive), što nikako ne znači da ona ne može drugdje plodno poslužiti u razrješavanju teorijskih i metodoloških polemika u našem fokusu.

Justice	Matrix C of Control					Derived power (r_i)
	Crime (48 cases)	Economy (46 cases)	Civil rights (32 cases)	First amend. (14 cases)	Due process (7 cases)	
Rehnquist	.14	.11	.15	.17	.13	.138
Kennedy	.14	.13	.13	.16	.13	.137
O'Connor	.13	.13	.13	.12	.13	.125
Scalia	.13	.11	.11	.14	.13	.122
Stevens	.09	.12	.11	.14	.11	.108
Blackmun	.11	.12	.10	.10	.05	.107
White	.10	.10	.11	.07	.16	.103
Souter	.11	.10	.10	.07	.08	.099
Thomas	.06	.08	.06	.03	.08	.062
Total (Votes)	1.00 (256)	1.00 (287)	1.00 (192)	1.000 (58)	1.00 (38)	1.00

Tablica 1: matrica kontrole (moći) sudaca nad predmetima (glasanja u tije-
snoj većini), C. U 48 kaznenih predmeta na američkom Vrhovnom sudu od
1991. do 1993. u kojima je odlučivalo 9 sudaca (v. prvi stupac), s “tjесnim”
ishodom od 5 naspram 4 glasa bilo je ukupno 256 individualnih glasanja u
većini. Rehnquist i Thomas glasali su u većini 36, odnosno 15 puta, stoga
su vrijednosti njihove kontrole u tim slučajevima 0.14 (36/256), odnosno
0.06 (15/256). Prvi stupac zdesna je vektor marginalne moći sudaca, prvi
normirani svojstveni vektor produkta matrica iz tablica 1 i 2 (CX) (preuzeto
iz: Breiger, 2000: 96).

Issue	Matrix X of Interests									Derived value v_j
	Rehnquist	Kennedy	O'Connor	Scalia	Stevens	Blackmun	White	Souter	Thomas	
Crime	.33	.37	.37	.33	.43	.35	.50	.29	.45	.375
Economy	.39	.23	.23	.27	.21	.22	.21	.18	.23	.247
Civil rights	.11	.20	.19	.23	.20	.22	.07	.18	.19	.175
First amend.	.11	.14	.16	.13	.11	.13	.21	.18	.10	.141
Due process	.06	.06	.05	.04	.05	.09	.00	.18	.03	.061
Total (Opinions)	1.00 (36)	1.00 (35)	1.00 (43)	1.00 (48)	1.00 (56)	1.00 (55)	1.00 (14)	1.00 (17)	1.00 (31)	1.000

Tablica 2: matrica interesa sudaca za određene predmete (pisanja neobve-
zanih mišljenja), X. Interes je izražen u proporcijama mišljenja o pojedinim
predmetima unutar ukupnog broja mišljenja pojedinog suca, analogno
Tablici 1. Prvi stupac zdesna je vektor marginalne vrijednosti predmeta,
prvi normirani svojstveni vektor produkta matrica iz tablica 2 i 1 (XC) (pre-
uzeto iz Breiger, 2000: 97).

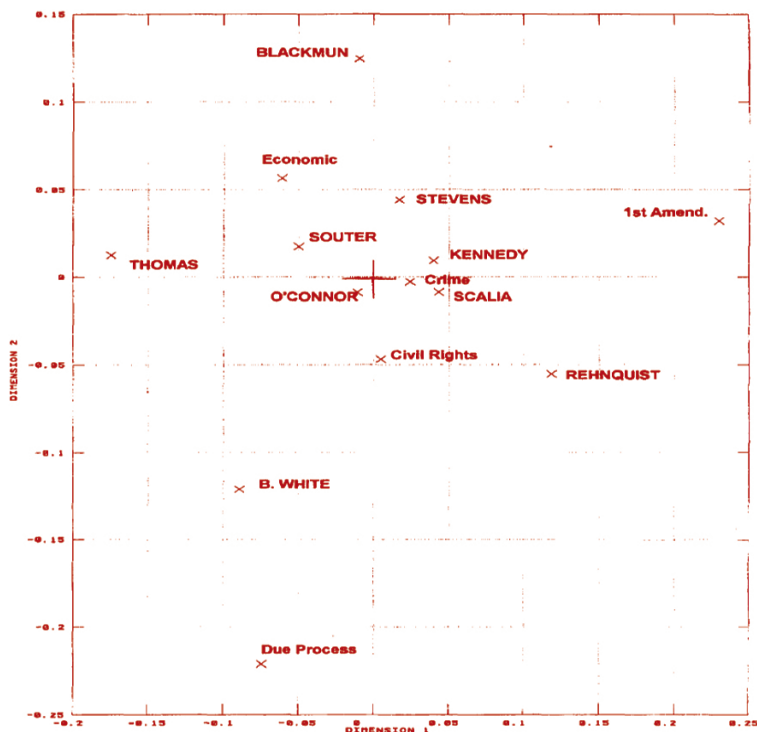
Primjer su odluke sudaca američkog Vrhovnog suda o odre-
đenim vrstama predmeta (zločini, ekonomija, ljudska prava, itd).
Interes je “ponder” koji pojedini suci daju određenim predmetima
(ne)pisanjem zakonski neobvezanih mišljenja, a njihov stupanj kon-
trole (moći) nad tim predmetima je glasanje u većini malobrojnog
sudačkog glasačkog tijela kad su odluke tјесne, tj. kad je svaki glas
u većini presudan. “Colemanova analiza je sofisticiranija od Bour-
dieuove utoliko što Coleman ‘udvostručuje’ dualnost promatrajući

povezanost aktera [sudaca] i resursa [predmeta] kroz dva odnosa (interes i kontrola). Istovremeno, Bourdieuova analiza je sofisticiranija od Colemanove utoliko što Bourdieu ide dalje od ‘marginalnih’ veličina [marginalne kontrole sudaca i vrijednosti predmeta – dva vektora derivirana iz dviju matrica u tablicama 1 i 2] da bi promatrao *međupovezanost* (kurziv autorov) aktera i resursa (da tako kažemo, ‘iznad i iza’ distribucija marginalnih veličina) i, štoviše, to čini u multidimenzionalnom prostoru [dimenzije su dobivene korespondentnom analizom]” (Breiger, 2000: 101–102). Dakle možemo istodobno vidjeti koliko su akteri blizu jedni drugima prema kontroli i/ili vrednovanju više resursa (predmeta) na grafovima koji mogu reprezentirati društveni prostor, odnosno polje (v. graf korespondentne analize matrice kontrole i objašnjenje na Slici 1). Budući da je korespondentna analiza primjerena kategorijalnim, a ne kontinuiranim varijablama, graf je dobiven iz frekvencija na temelju kojih su izračunate proporcije u Tablici 1.

Korespondentnom analizom dobiveni graf asocijacija sudaca s predmetima prema moći nad njima Breiger je podvrgao eksternoj (anegdotalnoj) validaciji, primijetivši da obrasci povezanosti imaju veze s oprekama liberalizam-konzervativizam, te duga služba, etabliranost-mladost, “nepotvrđenost”. Ovime multidimenzionalni prostor (dobiven korespondentnom analizom) u ovom primjeru dobiva svoj kulturni sadržaj i naznaku relevantnog sociološkog objašnjenja, što je naposljetku i cilj valjano shvaćene društvene znanosti.⁹ Ništa nas međutim ne priječi da npr. najveću marginalnu vrijednost kaznenih predmeta (v. vektor u Tablici 2) objasnimo njihovim simboličkim kapitalom proizlazećim iz svetosti kolektivnih vrijednosti koje ubojstva i silovanja teško krše. Ovdje se referiram na poznatu Durkheimovu strukturalno-funkcionalističku tezu o središnjoj simboličkoj, kohezivnoj važnosti represivnog (kaznenog) prava za moderno društvo naspram “suhe”, praktične važnosti restitutivnog prava (trgovačkog, građanskog, upravnog i sl.) za funkcioniranje takvog, složenog tržišnog društva¹⁰ (Durkheim, [1893] 2003). Veću marginalnu moć starijih

9 Na stranu što je veliki Paul Samuelson jednom rekao da ekonomiju, kao pravu znanost, zanima “kako”, a ne “zašto” (navedeno u: Syll, 2010: 43).

10 I Bourdieu, strukturalni determinist i R. Boudon, metodološki individualist, u Durkheimovu su radu našli uzor za svoj (Bourdieu, 1991; Boudon, 2012), iako je Boudon Durkheimu zamjerao što se bojao priznati da zapravo promatra individualne motivacije protestanata i neoženjenih tražeći društvene uzroke samoubojstva (Boudon, 2012: 23).

Slika 1: korespondentna analiza matrice kontrole sudaca nad predmetima (Tablica 1), izračunata na frekvencijama, prve dvije dimenzije. Valja ga interpretirati uzimajući u obzir udaljenost sudaca i predmeta od ishodišta [0,0], te veličinu kuta između vektora koje tvore bilo koja dva entiteta s ishodištem. Mali kut između suca i predmeta znači da je sudac bio sklon glasati u većini kad se odlučivalo o predmetima te vrste. Također mali kut između dvaju sudaca govori da su često glasali u većini o istim predmetima. Moguće je uspoređivati i kuteve između parova sudaca ili predmeta. Tako se vidi da su liberali Blackmun i Stevens jedna “dijada”, a konzervativci Scalia i Rehnquist druga (preuzeto iz Breiger, 2000:100).

konzervativnih sudaca možemo objasniti bitno konzervativnom, *status quo*-logikom funkcioniranja pravnog polja proizlazećom iz toga što se pravo, osobito kazneno, politički teško mijenja zahvaljujući pažljivo “naštimanom” sročnosti zakona s ustavom koji se pak rijetko može mijenjati bez dvotrećinske većine u parlamentu i dugotrajne javne rasprave. Sve je to zato što je pravno polje stup simboličkog i društvenog poretka moći zasnovanog u građanskoj epohi (Bourdieu, 1987). Zbog svega toga postarija dob i konzervativna uvjerenja nose habitusu sudaca velik simbolički kapital.

Barem u ovom primjeru, podaci ništa ne diktiraju. Stvar je ukusa hoće li interpretacija grafa KA s asocijacijama sudaca i predmeta prema moći sudaca nad predmetima (Slika 1) zazvati durkheimovsko strukturalno-funkcionalističko objašnjenje i Bourdieuovu konceptualizaciju vrsta kapitala ili će biti bliža bilo usko utilitarnim, bilo “otvorenijim” narativima racionalnog izbora, odnosno analitičkom objašnjenju individualnih ponašanja. Na kraju, možemo i umjesto *ili* staviti *i*. Zapravo je to ključno za naš pokušaj konvergiranja teorijske i metodološke problematike: ne bismo dobili “mesa” za “bourdieuovsku” interpretaciju bez “colemanovskih” podataka o moći individua i vrijednosti resursa preoblikovanih “natrag” u frekvencije odluka i sudačkih mišljenja. “Je li moguće promatrati Bourdieua kao teoretičara koji je pružio kauzalne temelje Colemanova modela? Ovo pitanje slijedi iz prepoznavanja (...) da je Coleman teoretičar socijalnih polja koji ne konceptualizira njihovu multidimenzionalnu prirodu. U ekonomskoj teoriji vrednovano dobro ima ‘jedinственu cijenu’ u ekvilibrijumu (Coleman, 1990: 682; navedeno u: Breiger, 2000: 108). Suprotno tome, vrijednosti u prostoru korespondencija kojeg Bourdieu konstruira, uvijek su višeznačne, multidimenzionalne, nose različita značenja s obzirom na povezane principe djelovanja i kontradikcije između tih principa i sva je prilika da će biti drugačije interpretirane s obzirom na distinktivne položaje aktera u socijalnom i kulturnom polju. Sama ova poanta značajno razlikuje Bourdieuovu tehniku od ekonomijskog okvira modeliranja i pruža svojevrsnu osnovu za Bourdieuovu tvrdnju da je ‘ekonomsku teoriju (kao i teoriju racionalnog izbora, njen sociološki derivativ) najbolje shvatiti kao povijesno datiran i smješten partikularan vid teorije polja’, kao što je njegova” (navedeno u: Breiger, 2000: 108).

Međutim potrebno je sada napraviti “inventuru” ovog pokušaja konvergencije. Glavna namjera ovog rada je pokazati da su određena kvantitativna analitička oruđa s biljegom različitih epistemoloških i znanstveno-ideoloških tabora, kao i različite epistemološke orijentacije spojivi na operacionalnoj razini, ali to ne znači da to spajanje smijemo poimati jednostavnom aditivnom logikom, misleći da tako dobivamo nov metodološki aparat lišen starih problema, homogenu smjesu tehnika koja je sada slobodnija od teorijskih, ideoloških i konsekventno metodoloških partikularnosti, samo zato jer uključuje prakse iz više “tabora”.

Colemanova funkcija korisnosti aktera doista je “klasično neoklasična”, tj. plošna: razmjena resursa u kompetitivnom ekvilibriju. Međutim Colemanov epistemološki temelj u MI ne mijenja se puno ako se ta funkcija korisnosti “obogati” npr. heuristikama ograničene racionalnosti iz bihevioralne ekonomike (v. Weber i Dawes, 2005) ili transakcijskim troškovima (Williamson, 1981), plodovima uske i nedalekosežne imanentne kritike *homo oeconomicusa* i neoklasike iz same ekonomske znanosti. Za nas je puno važnije što ovdje nema socijalnih interakcija između sudaca kao determinanti njihovih odluka.

Tako ovdje zapravo niti dimenzije navodno “bourdieuovske” analize korespondencije nisu dobivene iz podataka o vezama i interakcijama aktera, pa onda one mogu o njima govoriti samo u *indirektnom* smislu, i to vrlo uvjetno: npr. ako postoji razmjerno snažna asocijacija između kontrole dvojice sudaca nad određenim predmetom (Slika 1), možemo procijeniti da između njih postoji neko savezništvo, iako iz danih podataka ne možemo znati na temelju čega, ideoloških, prijateljskih ili uže “interesnih” afilijacija, ili pak svega toga zajedno. Druga je stvar što je u ovom konkretnom primjeru malo aktera i resursa te što je dostupno razmjerno obilje podataka za “eksternu” validaciju (suci Vrhovnog suda od velikog su interesa za američku javnost): da je riječ o većem skupu aktera i resursa, bilo bi znatno teže iz ovih podataka procjenjivati narav *direktnih* veza i interakcija među njima. Međutim međusobnu udaljenost aktera u društvenoj mreži možemo aproksimirati *indirektnim* vezama. Povezanost aktera preko socijalizacijski važnih točaka u biografijama, kao što su pohađanje iste srednje škole ili fakulteta, porijeklo iz iste gradske četvrti i sl. nešto je što je Bourdieu uzimao vrlo ozbiljno u svojoj analizi nejednakosti u akademskom polju (1988), premda mu prvenstvena namjera nije bila aproksimirati interpersonalne veze, nego korespondentnom analizom otkriti razlike u kulturnom i simboličkom kapitalu obrazovnih institucija. Breiger međutim ne spominje ni takvu, indirektnu povezanost aktera, a kamoli izravne interpersonalne veze.

To zapravo znači da dobiveni Breigerov konglomerat Bourdieuove i Colemanove tehnike uopće nije analiza društvene mreže ni u užem, ni u širem smislu, jer ne uključuje relacije među akterima! Možda bi činjenica da Mohr i White (2008: 461–62, bilj.6) to uopće

nisu spomenuli hvaleći Breigerov rad u svom pregledu radova koji trebaju poslužiti za “mrežni” model institucija i dualnosti mogla upućivati upravo na zanemarivanje važnosti interpretacije kvantitativnih tehnika o kojemu govori Breiger, uslijed propagiranja vlastitog istraživačkog programa.

Pokušajmo zato sada u Breigerov dvočlani konglomerat hipotetski ubaciti i treći član, društvene veze i relacije subjektivnih značenja, odnosno relacionalnu sociologiju u našem značenju. Da je Breiger osim ovih podataka imao i relacionalne podatke o snazi i naravi veza između sudaca, mogao je dodati još jedan graf: dijagram društvene mreže sudaca i možda još nekih relevantnih aktera, kao što su političari, lobisti ili novinari određene društveno-političke provenijencije. Bilo bi korisno vidjeti koliko se razlikuju tri “plana” istraživanja (Colemanov “neoklasično-ekonomijski” model moći aktera [Tablica 1], graf povezanosti aktera i resursa [Slika 1] te dijagram mreže). Time bi ovaj metodološki konglomerat postao još heterogenijim i analiza bi se dodatno usložnila i oduljila, ali on bi se još uvijek mogao primijeniti i šire u razmjerno analognom obliku.

Na ovom, ali i na drugim sličnim zamislivim primjerima, to bi moglo poslužiti za validaciju triju načina mišljenja i mjerenja društvenog prostora. Moglo bi se npr. razmišljati o tome zašto treći plan, onaj interpersonalnih veza, ne odražava drugi plan, povezanost sudaca prema kontroli nad određenim predmetima, ako bi tako pokazali rezultati. Tek primjera radi, kad bi tako bilo u slučaju koji je Breiger obrađivao, moglo bi se provjeravati je li to zato što je profesionalna solidarnost kod sudaca važnija od ideološke, težeći Bourdieuovskom uočavanju različitosti funkcioniranja različitih polja. U svom radu o pravnim poljima Bourdieu i jest naglasio natprosječno duboko ukorijenjenu profesionalnu solidarnost u sudački habitus (1987). Mikrosociološki narativ s postavkom ciljne racionalnosti koji bi nastojao objasniti isti rezultat mogao bi glasiti da interes sudaca da budu uključeni u mrežu što je više moguće, interes koji se sastoji u razmjeni korisnih informacija i usluga, preteže nad njihovom ideološkom orijentacijom, kojom javnost povratno obvezuje njihove odluke i sili ih da odjeljuju svoje javno lice od privatnog. Moguće je, dakako, i obratno: možda bi interpersonalne veze bolje pristajale dobivenim ishodima (odlukama i službenim mišljenjima) nego asocijacije sudaca prema kontroli nad određenim predmetima (graf u Dodatku 2), tj. suci među kojima postoje najjače interpersonalne veze donosili bi iste odluke, imali bi isti stupanj kontrole nad istim predmetima i iskazivali bi isti stupanj interesa za iste predmete. Ovo

bi se također moglo provjeriti korespondentnom analizom: relacionalni podaci o snazi i naravi veza između aktera u mrežnom pristupu mogu se razmjerno jednostavno prikazati u kontingencijskoj tablici pogodnoj za korespondentnu analizu ili u matrici indikatora pogodnoj za tek nešto složeniju multiplu korespondentnu analizu (MKA)¹¹ (de Nooy, 2003). Onda bi se moglo zaključiti da ne postoji bitna razlika između javnog i privatnog lica sudaca u mreži relevantnih aktera, pa bi se moglo govoriti o presudnom utjecaju interpersonalnih odnosa na sudske odluke. Moglo bi se dalje gledati koje su sociodemografske i sociokulturne karakteristike najjači prediktori snage interpersonalnih veza (npr. dob i društveno-politička stavovska struktura relevantni su u Breigerovoj eksternoj validaciji multidimenzionalnog prostora dobivenog korespondentnom analizom, kao što je opisano). Nadovezujući se na gore rečeno o razlici između direktnih i aproksimativnih relacionalnih podataka, od kojih ni Bourdieu nije zazirao, uz podatke o direktnim interpersonalnim vezama ili umjesto njih mogli bi se dodati i podaci o pohađanim sveučilištima i članstvu u profesionalnim i drugim udruženjima, što bi sve moglo aproksimirati osobne socijalne kapitale sudaca, odnosno njihove egocentrične mreže. Napokon, najvažnije: da dobijemo kompleksniju sliku veza i interakcija u polju, analogno pristupu Mohra i Guerre-Pearson (2010), "opipljivim" vezama i interakcijama mogle bi se dodati subjektivne definicije sudaca svojih i tuđih položaja i uloga na Vrhovnom sudu. Prepuštamo mašti čitatelja konceptualizaciju i operacionalizaciju tih subjektivnih značenja društvenog djelovanja, kao i primjenu ovakvog ili sličnog modela na druge populacije i predmete istraživanja.

Zaključit ćemo ovu hipotetsku reviziju Breigerovog modela metodološkom opaskom. Naš bi model, premda zasnovan na razmjerno složenim teorijsko-konceptualnim uvidima, mogao biti operacionaliziran jednostavnije no što bi se očekivalo, odražavajući na

11 U multiploj korespondentnoj analizi (MKA) dimenzije objašnjavaju dio ukupnog iznosa hi-kvadrata u tzv. matrici indikatora gdje su kategorije nominalnih varijabli pretvorene u zasebne varijable. Npr. ako razlikujemo tri stupnja snage interpersonalne veze i ako je sudac snažno osobno povezan s drugim sućem, on dobiva na varijabli jake veze s tim sućem vrijednost 1, a na varijablama slabe i nikakve povezanosti vrijednosti 0. Ne možemo dalje ulaziti u detalje. Zainteresiranog čitatelja vjerojatno će zadovoljiti neki od besplatnih mrežnih vodiča za statističku analizu. Primjerice na StatSoft-u natuknica *correspondence analysis* sadrži i pomnije objašnjene razlike, ili bolje reći sličnosti u matematičkoj pozadini, ali i praktičnoj primjeni između faktorske i korespondentne analize (StatSoft, 2012).

metodičkoj razini konvergenciju željenu na teorijskoj. Frekvencije odluka u tijesnim većinama i neobveznih mišljenja o određenim predmetima, podaci o snazi i naravi veza, subjektivni pogledi na polje i položaje u njemu, aproksimativni relacionalni podaci, sociodemografski podaci: svi navedeni indikatori mogli bi se staviti u istu kontingencijsku tablicu ili u istu matricu indikatora. Korespondentnom analizom dobili bismo jedan veoma složeni graf, ili niz jednostavnijih grafova koji se zasnivaju na različitim dijelovima te kontingencijske tablice. Već bi i pregled “običnih” hi-kvadrata mogao sasvim lijepo poslužiti u interpretaciji i zaključivanju. Dakako, kad je o relacionalnim podacima riječ i ostale specifične tehnike analize društvenih mreža s polazištem u sociogramima bile bi na mjestu.

Međutim iako je sama metodološka osnova za ovakvu konvergenciju razmjerno jednostavna, dobili bismo ipak golemu kontingencijsku tablicu, u kojoj bi istraživač morao odlučno i usmjereno plivati s jednim okom uvijek na tri različite epistemologije, odnosno socijalne ontologije. Čini se da meritum istraživanja koje bi imalo ovakav “komplementarno-konvergirajući” nacrt više ne možemo tražiti na “sistemskoj” znanstvenoj ravni, tj. u pripadnosti određenim razmjerno čvrsto definiranim programima i paradigmama, prepoznatim kao takvima (a njihova se vrijednost, kao i vrijednost mnogočega mjeri promatrajući mediokritetski i konvencionalan, a ne onaj najizvršniji rad). Ostaju posve individualna kompetencija i trenuci inspiracije u istraživača. Pravo je pitanje, kojim se ovdje ne možemo detaljnije baviti, je li opravdano tražiti išta drugo?

3. Umjesto zaključka: dva tipa konvergencije ekonomijskog i sociologijskog mišljenja i mjerenja društvenih pojava

Barem na temelju ovdje predstavljenih primjera, tako ipak dolazimo do zaključka da je konvergencija ovih triju istraživačkih programa/epistemoloških perspektiva još daleko od one razine jednostavnosti koja bi osigurala širu primjenjivost *unutar* glavnog toka pojedinih disciplina, među specijalistički obrazovanim sociolozima i ekonomistima. Podsjetimo, najambiciozniji vid konvergencije o kojoj smo govorili jest nadilaženje disciplinarnih granica ekonomije i sociologije, i to na transdisciplinarnan, istinski objedinjujuć način, a ne u onoj vrsti “dijaloške” interdisciplinarnosti koja bi omogućila

različitim znanstvenim “imperijalizmima” da se razmašu, prvenstveno onom ekonomskom (Nicolescu, 2006; Katunarić, 2009). Ekonomisti osobito vole jednostavne matematičke modele s malo varijabli, primjenjive na velike skupove podataka, i to su pokazali “imperijalistički” zalazeći na područja tradicionalno vezana uz sociologiju (čak i kad su sebe nazivali sociolozima), kao što su devijantnost (Becker, 1968), brak (Becker i dr., 1977) i društvene norme i interakcije u pozadini nezaposlenosti (Aberg, Hedström, 2011). To bi se moglo nazvati “homogenim” tipom konvergencije.

Nasuprot tome, sociolozi, pa i oni koji polaze od teorije racionalnog izbora, najčešće nastupaju posve oprečno: uvažavaju kompleksnost i multidimenzionalnost društvenih fenomena pristupajući im više induktivno i “narativno” u odnosu na ekonomiste, rijetko se nalaze postulati koji služe ekonomijskom tipu modeliranja, a postavka o racionalnosti je manje postulat, a više “nit vodilja u konstruiranju narativnog sociološkog objašnjenja” (Hedström i Stearn, 2008: 10). Ipak se čini da bi sociolozi, načelno ipak otvoreniji prema pristupima izvan svoje discipline u odnosu na ekonomiste, lakše prihvatili Colemanov ekonomijski tip zaključivanja u okviru složenog nacrtu istraživanja koji uključuje i metodološke alate s drugačijim epistemološkim “biljegom” (nazovimo taj složeni nacrt istraživanja “heterogenim” tipom konvergencije), nego što bi ekonomisti prihvatili samu složenost nacrtu istraživanja. Zato se čini da je u sistematskim naporima probijanja “disciplinarnog zida” između sociologije i ekonomije, ako nauštrb jednostavnosti istraživanja i zaključivanja želimo sačuvati vrijedne osobitosti sociološkog mišljenja, ali i mjerenja društvenih procesa zasad primjeren oprezan pogled na drugu stranu tog zida. Tamo je fokusiraniji, agresivniji i samopouzdaniji sugovornik s krutim alatom koji je i prije zalazio ovamo i osvajao. Dakako, onda bi vrijedilo i obrnuto: sa sociološkog stajališta u toj naznačenoj dilemi, situacija podsjeća na staru aporiju poštenja i spolnih odnosa.

LITERATURA

- Aberg, Y., Hedström, P. (2011) "Youth unemployment: a self-reinforcing process?". U: Demeulenaere, P. (ur.) *Analytical Sociology and Social Mechanisms*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Archer, M. S. (1995) *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Becker, G. S. (1968). "Crime and Punishment: An Economic Approach". *The Journal of Political Economy* 76 (2): 169–217. Online. JSTOR. (13.02.2013.).
- Becker, G. S. (1993) "Economic Imperialism". *Religion & Liberty*, 3 (2). URL: <http://www.acton.org/pub/religion-liberty/volume-3-number-2/economic-imperialism>. (10.03.2013.).
- Becker, G. S., Landes, E., Michael, R. (1977) "An Economic Analysis of Marital Instability." *Journal of Political Economy* 85: 1141–88. Online. JSTOR. (13.02.2013.)
- Boudon, R. (2012) *Sociologija kao znanost*. Prijevod i pogovor: Rade Kalanj. Zagreb: Jesenski i Turk i HSD.
- Bourdieu, P. (1987) "The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field". *The Hastings Law Journal*, 38(6): 806–853.
- Bourdieu, P. (1988) *Homo Academicus*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1990) *The Logic of Practice*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1995). *Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. and Wacquant, L. J. D. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. (1987) "The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field". *The Hastings Law Journal*, 38(6): 806–853.
- Breiger, R. (2000) "A Toolkit for Practice Theory". *Poetics: Journal of Empirical Research on Culture, the Media and the Arts*, 27: 91–115.
- Brubaker, R. (2005) "Rethinking Classical Theory: The Sociological Vision of Pierre Bourdieu". U: Swartz, D. L. i Zolberg, V. L. (ur.) *After Bourdieu: Influence, critique, elaboration*. Dordrecht, NL: Kluwer Academic Publishers.
- Coleman, J. S. (1994) *Foundations of Social Theory*. Cambridge, USA: Harvard University Press.
- Demeulenaere, P. (2011) "Introduction". U: Demeulenaere, P. (ur.) *Analytical Sociology and Social Mechanisms*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- De Nooy, W. (2003) "Fields and networks: correspondence analysis and social network analysis in the framework of field theory". *Poetics*, 31(5): 305–327.
- Donati, P. (2011) *Relational Sociology: A New Paradigm for the Social Sciences*. New York: Routledge.
- Durkheim, E. ([1893]2003) "O društvenoj podjeli rada". U: Cvjetičanin, V. i Supek, R. (ur.) *Emile Durkheim i francuska sociološka škola*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Elster, J. (2000) *Uvod u društvene znanosti: matice i vijci za objašnjenje složenih društvenih pojava*. Zagreb: Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
- Giddens, A. (1984) *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.

- Granovetter, M. (1985) "Economic Action and Social Structure: the Problem of Embeddedness". *American Journal of Sociology*, 91 (3): 481–510.
- Hedström, P. and Stern, Ch. (2008) "Rational choice and sociology". U: Durlauf, S. N., Blume, L. E. (ur.) *The New Palgrave Dictionary of Economics*, 2. izd. Palgrave Macmillan. The New Palgrave Dictionary of Economics Online. Palgrave Macmillan. URL: http://www.dictionarofeconomics.com/article?id=pde2008_R000249 (08.03.2013.).
- Katunarić, V. (2009) "Building sociological knowledge within and across disciplinary boundaries: megalomania vs. modesty?". *Innovation – The European Journal of Social Science Research*. 22, (2):155–171.
- Lakatos, I. (1991) *Dokazi i opovrgavanja. Logika matematičkog otkrića*. Zagreb: Školska knjiga.
- Mohr, J. W. (2000) "Bourdieu's Relational Method in Theory and Practice." Predstavljeno na godišnjoj konferenciji Američkog sociološkog udruženja (ASA) u Washingtonu D.C. (rujan, 2000.), posebna sesija *Cultural Producers and Politics: The Sociology of Pierre Bourdieu*. URL: <http://www.soc.ucsb.edu/ct/pages/JWM/Papers/Bourdieu.pdf> (28.11.2012.).
- Mohr, J. W., Guerra-Pearson, F. (2010) "The Duality of Niche and Form: The Differentiation of Institutional Space in New York City, 1888–1917." U: Hsu, G., Kocak, O., Negro, G. (ur.) *Categories in Markets: Origins and Evolution*, sv. 31: *Research in the Sociology of Organizations*. Castle Hill: Emerald Press. radna verzija dostupna na URL: <http://www.soc.ucsb.edu/ct/pages/JWM/papers.html#DualityofNiche> (23.09.2012.).
- Mohr, J. W., White, H. C. (2008) "How to Model an Institution". *Theory and Society*, 37 (5): 485–512.
- Nicolescu, B. (2006) "Transdisciplinarity – past, present, and future". U: Haverkort, B., Reijntjes, C. *Moving Worldviews – Reshaping sciences, policies and practices for endogenous sustainable development*. Holland: COMPAS Editions.
- Statsoft (2012) "How To Analyze Simple Two-Way and Multi-Way Table, Correspondence Analysis". URL: <http://www.statsoft.com/textbook/correspondence-analysis/> (28.03.2013.).
- Swedberg, R. (2006) *Načela ekonomske sociologije*. Zagreb: MATE.
- Weber, R. A. and Dawes, R. (2005) "Behavioral economics". U: Smelser, N. i Swedberg, R. (ur.) *Handbook of Economic Sociology*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Williamson, O. E. (1981). "The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach". *The American Journal of Sociology*. 87(3): 548–577. Online. JSTOR. (23.11.2012.).

FIELD, NETWORK AND AGENCY: ON THE POSSIBILITY OF AN EPISTEMOLOGICAL AND METHODOLOGICAL CONVERGENCE BETWEEN BOURDIEU'S FIELD CONCEPT, THE SOCIAL NETWORK APPROACH AND ANALYTICAL SOCIOLOGY

ABSTRACT

The paper attempts to examine the possibility of merging three declaratively separated, rather popular research programs and/or theoretical orientations: "relational sociology" i.e. the social network approach (H.C. White, J.W. Mohr and R. Breiger) originating in the theory of structuration (A.Giddens), analytical sociology based on the economic methodological individualism (J. Coleman) and the special structural approach of P. Bourdieu. We start from Bourdieu's field concept, which we consider equally comparable across the two former programs, in spite of the fact that Bourdieu's sociology considerably differs from both of them by its structural-deterministic profile. This paper will try to demonstrate that the differences between the three orientations amount "merely" to different stress priorities in interpreting similar empirical data, and are not due to incompatible theoretical or methodological frameworks, even if these orientations remain at war in the field of sociological knowledge production. We single out the micro-macro link

and the conceptualization of the meaning of social interactions as the main points of epistemological divergence. Subsequently we consider the possibility of convergence by going "backwards" from the examples of empirical research, methods and forms of quantitative analysis associated with specific research programs towards their epistemological foundations. Based on the former discussion we attribute the social network approach the largest "potential for convergence", and in the end we consider the perspective of finding a unique theoretical and methodological apparatus which would transcend the boundaries of frequently antagonistic epistemological foundations in the social sciences (above all those rooted in economics and those rooted in sociology)

KEY WORDS

analytical sociology, social network analysis, James Coleman, micro-macro link, multivariate methods, field, Pierre Bourdieu